DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh43430>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 07.05.2020
Kabul Tarihi: 16.05.2020
On-line Yayın: 20.06.2020

Article Type: Research article
Submitted: 07.05.2020
Accepted: 16.05.2020
Published Online: 20.06.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Törel, T. (2020). Osmanlı Devletinde 1910 Tarihinde Meydana Gelen Kolera Salgını Hakkında Önemli Bir Kaynak. *Journal of History School*, 46, 1371-1387.

**OSMANLI DEVLETİ'NDE 1910 TARİHİNDE MEYDANA GELEN
KOLERA SALGINI HAKKINDA ÖNEMLİ BİR KAYNAK**

Türkmen TÖRELİ¹

Öz

Kolera, 'vibrio cholerae' bakterisinin neden olduğu, akut ve şiddetli ishal ile seyreden, bağırsak enfeksiyonuna bağlı olan bir hastalıktır. Kolera karşısında insanoğlu tarih içerisinde uzun bir müddet oldukça çaresiz kalmıştır. Tarihte insanı en çok etkileyen salgınların başında gelen kolera salgını, 19. yüzyılın başından itibaren küresel bir tehdit olarak karşımıza çıkmış binlerce can almıştır. Dünyada altı büyük kolera salgını olmuş, Osmanlı'daki en büyük salgın da Balkan Savaşları sırasında (1912-1913) yaşanmıştır. Bu salgın Osmanlı Devleti'nde büyük kayıplara neden olmuştur. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde 1910 tarihinde meydana gelen kolera salgını hakkında önemli bir kaynağın tanıtımı yapılacak ve tarihçilerin bilgisine sunulacaktır. Bununla amaçlanan günümüzde dünyanın bir numaralı meselesi olan salgın hastalıkların tarihi dönemler içerisindeki durumunu anlatan bu eserin araştırmacılar tarafından tanınmasını ve bir kaynak olarak kullanılmasını sağlamaktır. O dönemin şartları içerisinde 1908-1910 tarihleri arasındaki kolera salgınının, Osmanlı Devleti'ndeki yayılımını her yönüyle ele alan bu eser, aynı zamanda o dönemin sağlık teşkilatı ile ilgili de oldukça önemli bilgileri içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kolera, Salgın Hastalık, Osmanlı Devleti, Veba, Doğal Afetler.

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, turkmen.toreli@deu.edu.tr, Orcid:0000 0002 7486 523X

An Important Resource about the Cholera Epidemic in the Ottoman State in 1910

Abstract

Caused by an infection of the intestine with the bacterium “Vibrio cholerae” Cholera is an acute, diarrheal illness. Against Cholera, humankind has been quite helpless in history for a long time. Cholera outbreak/epidemic is among the most common outbreaks in history and has become a global threat since the beginning of the 19th century by taking many lives. There have been six major cholera outbreaks in the world in total, and the most massive cholera epidemic in the Ottoman Empire occurred during the Balkan Wars (1912-1913). This epidemic has caused significant losses in the Ottoman Empire. In this study, an essential resource of the cholera outbreak in the Ottoman state in 1910 will be introduced and presented to the information of historians. The aim of this is to ensure that this work, which describes the state of epidemics in historical periods, which is the world's number one issue today, is recognized by researchers and used as a source. This work, which covers all aspects of the cholera epidemic and its spread in the Ottoman State between 1908 and 1910, also contains critical information about the health organization of that period.

Keywords: Cholera, Epidemic Disease, Ottoman State, Plague, Natural Disasters.

GİRİŞ

Kolera karşısında insanoğlu tarih içerisinde uzun bir müddet oldukça çaresiz kalmıştır. Çalışmanın konusu olan Osmanlı Devleti’nde 1910 tarihinde ortaya çıkan kolera salgını hakkında önemli kaynağın tanıtımına geçmeden önce veba ve kolera hakkında, özellikle de bu hastalıkların Osmanlı Devleti’ndeki durumları ile ilgili, bilgi verilecektir.

Batılı kaynaklarda “black death”, Arap kaynaklarında “tâûn” veya “veba”, Türkçe kaynaklarda “tâûn”, “veba” ve “kıran” şeklinde geçen salgın hastalık, Osmanlı Devleti’nde oldukça etkili olmuş ve pek çok insanın ölümüne yol açmıştır. Osmanlı öncesi Anadolu’ya bakıldığında, vebanın çeşitli tarihlerde önemli tahribatlar yaptığını tespit etmek mümkündür (Yılmazçelik, 2002). Osmanlı öncesinde 560’da Diyarbakır’da, 745 tarihinde El-Cezire bölgesinde, 1047’de Musul’da, 1152’ de Anadolu’nun çeşitli yerlerinde, 1221’de Malatya’da ve 1258’ de Güneydoğu Anadolu’da sonuçları açısından büyük tahribatlar yapan veba salgınları olmuştur (Arık, 1991).

Tarihi dönemler içerisinde veba belirli bölgelerden yayılmıştır. Bu bölgeler içerisinde Türkiye’nin doğusu, İran’ın batısı, Suriye ve Irak’ı içerisine alan bölge önemli bir yayılma noktasıdır. Diğer yayılma noktaları içerisinde ise sırasıyla Volga ve Hazar Denizi’nin doğusunu ihtiva eden alan, Dış Moğolistan Bölgesi,

Osmanlı Devletinde 1910 Tarihinde Meydana Gelen Kolera Salgını Hakkında Önemli bir Kaynak

Vietnam, Batı Sahra, Afrika'nın Göller Bölgesi sayılabilir. Bu sayılan asıl yayılma noktalarının yanı sıra geçici yayılma noktaları da vardır. Asıl yayılma noktalarından geçici yayılma noktalarına pireler ve kemirgenler vasıtası ile yayılan bu hastalığı, özellikle de kervan veya gemiler yoluyla gelen fareler yaymaktadır (Yılmazçelik, 2002). Vebanın geçici yayılma noktaları içerisinde Osmanlı toprakları da olup, özellikle Batı Balkanlar, İstanbul, Epir-Dalmaçya kıyıları, Makedonya, Eflak-Boğdan, Anadolu ve Mısır önemli geçiş noktaları olup, hastalık buradan diğer bölgelere de sıçramıştır. Hastalığın tarihi dönemler içerisinde yayılışı hakkında ayrıntılı bilgi için Daniel Panzac'ın *Osmanlı İmparatorluğunda Veba* (1997: 41-46) isimli eserine bakılabilir.

Osmanlı Devleti'nde şehirden şehire uzanan kervan yolları birçok yönden faydalar sağlarken, salgın hastalıklar gibi problemleri de beraberinde getirmekteydi. Dolayısıyla etrafı surlarla çevrili olan ve kapıları geceleri kapatılan bazı şehirler, salgın hastalıkların yayılması durumunda da şanslı olup, kapılarını dış dünyaya kapatıyorlardı. Böylece çevrede meydana gelen salgınların şehre girmesi engellenmiş oluyordu (Yılmazçelik, 1995: 246).

İnsanlık tarihi boyunca salgın hastalıklar doğal afetlerin en başında gelmiştir. Kitle ölümlerine yol açan salgın hastalıkların başında ise veba ile kolera salgınları gelmektedir. Veba salgınları 19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nde sıklıkla görülmüştür. Bu tarihlerden sonra bu hastalığın yerini kolera salgınları almaya başlamıştır (Panzac, 1997: 3-4).

18. yüzyıl içerisinde Osmanlı Devleti'nde vebadan en çok etkilenen yerlerin başında İzmir gelmekteydi. 1784-1787 tarihleri arasında veba özellikle bütün Osmanlı topraklarına yayılmış ve İzmir, Manisa gibi yerlerde oldukça tesirli olmuştur. Hastalık buradan Halep'e sıçramış ve burada da oldukça fazla sayıda insan ölmüştür (Panzac, 1997: 14-15). *Bu yüzyıl içerisinde İzmir'de 1707-1800 yılları arasında sekizi şiddetli (1709, 1728-1735, 1741, 1759, 1762, 1771 ve 1788) ve beşi daha da şiddetli (1740, 1758, 1760, 1765 ve 1784) olmak üzere farklı boyutlarda veba ile birlikte geçen 54 yıl tespit edilmiştir* (Günay, 2006: 97).

Anadolu'yu etkileyen önemli bir veba salgını 1729'da Halep'te ortaya çıkmış ve Kilis'e kadar yayılmıştır. Bu bölgede 1742 tarihindeki veba salgını da tesirli olmuştur (Panzac, 1997: 44). *Diyarbakır eyaletinde XVIII. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen ikinci büyük veba salgını 1762 yılında gerçekleşmiş ve "Büyük Ölet" denilen bu salgında Diyarbakır eyaletinde toplam 50 bin kişi ölmüştür. Bu salgın 1757 yılında ilk olarak Süleymaniye'de görülmüş ve arkasından Diyarbakır ve Mardin'e sıçramıştır* (Yılmazçelik, 1995: 110).

Sonuçları hakkında bilgi sahibi olmamakla birlikte Diyarbakır Eyaletinde 1815-1816, 1827 ve son olarak 1848 tarihlerinde de veba salgınları tespit edilmiştir (Yılmazçelik, 1995: 110). 1805 yılında Erzurum, Bayburd, Trabzon üçgeninde tespit edilen veba 1807-1812 ve 1824-1827 yıllarında da aynı yerlerde görülür (Panzac, 1997: 56). 1839-1841 tarihleri arasında ise veba, Erzurum ve Trabzon'da tesirli olmuştur.

KOLERA VE OSMANLI DEVLETİ

Bu tarihten sonra Osmanlı topraklarında bazı tarihlerde veba görülse de fazla tesirli olmamış ve bu hastalığın yerini kolera almıştır. Kolera salgınları 19. yüzyıldan itibaren bütün dünyada tesirli olmuştur. 1843 tarihinden sonra Anadolu'da veba görülmez olmuştur (Panzac, 1997: 244). 1817 de ilk olarak Aşağı Bengal'de ortaya çıkan kolera salgınları bu tarihten itibaren kendisini dünyanın çeşitli yerlerinde göstermeye başlamıştır. Özellikle 1817, 1829, 1852, 1881 ve 1899 tarihlerinde önemli kolera salgınları görülmüştür (Sarıyıldız, 2002: 309-310).

Osmanlı Devleti'nde ilk kolera belirtileri hakkında bilgi veren Ahmed Cevdet Paşa, Ekim/Kasım 1821 (Safer 1237) olaylarını anlatırken, söz konusu tarihte Süleymaniye bölgesinde kolera çıktığını yazmaktadır (1994: 2826). Yine aynı tarihlerde doğu bölgesinde İranlılar ile Osmanlılar arasındaki savaş sürmekteydi. Bu savaşta Abbas Mirza, Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştı. Ancak Mayıs/Haziran 1822 tarihinde Abbas Mirza'nın ordusunda kolera çıktı ve İranlılar büyük kayıplar verince çekilmek zorunda kaldılar (Ahmed Cevdet, 1994: 2825-2826).

Kolera, 1831 tarihinde İstanbul'da görülmüş ve ertesi yıl İmparatorluğun çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Bu salgın özellikle Hicaz'da tesirli olmuştur. 1837 tarihinde Yakındoğu'da başlayan Kolera, kısa bir zaman sonra hacılar vasıtasıyla Anadolu'da yayılmıştır (Sarıyıldız, 2002: 310-311). 1851'de Basra ve Bağdat taraflarında ortaya çıkan kolera, kısa bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu da dâhil bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ciddi tedbirler alınmasına rağmen, Kırım Harbi sebebiyle gelen yabancı askerler hastalığı şehre taşımışlardır (Sarıyıldız, 2002: 312).

1857 tarihinde Şam ve 1858 tarihinde Bingazi'deki salgınlar, alınan ciddi tedbirlerle savuşturulmuştur. 1865 tarihindeki kolera salgını Hicaz ve Mısır'da tesirli olmuş ise de Anadolu'da fazla bir tahribat yapmamıştır (Sarıyıldız, 2002: 314-315). Ağustos 1879 tarihinde Diyarbakır'da meydana gelen kolera salgınında da çok sayıda insan ölmüştür. 1881 yılında başlayan ve 1896 tarihine kadar devam eden büyük salgın sırasında, özellikle Rusya ve İran'dan salgın sebebiyle kaçan

Osmanlı Devletinde 1910 Tarihinde Meydana Gelen Kolera Salgını Hakkında Önemli bir Kaynak

insanlar büyük bir mesele oluşturmuştur. Bununla birlikte bu dönemler içerisinde en fazla tahribat Hicaz ve az da olsa İstanbul'da tesirli olmuştur (Sarıyıldız, 2002: 318-319). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Avrupa'da uygulanan bir kısım sağlık usullerinin ve özellikle de salgın hastalıklara karşı “karantina” oluşturulması uygulanmasının, Osmanlı Devleti'nde de sıkı sıkı uygulanmaya başladığı görülmektedir (Sarıyıldız, 1996; 2001: 463-465). Bu ise başta kolera olmak üzere bulaşıcı hastalıkların önlenmesinde oldukça önemli olmuştur. Şüphesiz Osmanlı Devleti zamanında zuhur eden başlıca hastalıklar veba ve kolera olmakla birlikte insanların mustarip oldukları başka hastalıklar da vardı. Ancak belgelerde en fazla veba ve kolera hakkında bilgi bulmak mümkündür. Zira en çok insan kaybını bu iki hastalık vermiştir.

Kolera zamanla bütün dünyaya yayılmıştır. 1827-1875 yılları arasında yayılmaya başlayan kolera, 1865'te Basra Körfezi'ne, 1870'te Afrika'ya ve sonrada Avrupa'ya yayılmıştır. Gülten Sarıyıldız (2001: 463) “Osmanlı Devleti'nde ilk karantina uygulaması Sultan II. Mahmud döneminde, 1831 yılındaki büyük kolera salgını sırasında olmuştur” diye aktarır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde meydana gelen kolera salgınlarının oldukça yıkıcı etkileri olmuştur (Bkz.: Ayar, 2005, 2007, 2010; Sarıköse, 2008; Sarıyıldız, 1996, 2001, 2002; Unat, 1995; Yılmaz 2017;). Özellikle 1910 tarihinde meydana gelen kolera salgınının Osmanlı Devleti'nin özellikle doğu bölgesinde oldukça yıkıcı etkiler yaptığı dikkat çekmektedir (Bkz.: Gül, 2009; Aktaş: 2015). 1908 tarihinde Osmanlı toraklarında görülmeye başlayan Kolera salgını, 1910 tarihinde etkisini bütün Osmanlı topraklarında göstermeye başlamıştır. Hatta 1911-1912 tarihleri arasında da kolera salgınının devam ettiği görülmektedir (Sarıköse, 2013). Salgının bütün Osmanlı ülkesinde tesirli olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemlerde Osmanlı Devleti'nin salgın ile mücadelesinde geri kalmasının sebeplerinden bir tanesi de içerisinde bulunduğu mali sıkıntılardır. Esat Aktaş “Erzurum Vilayetinde 1910 Kolera Salgını ve Etkileri” başlıklı makalesinde bu mali sıkıntıların yanı sıra alt yapı eksikliklerinden de bahsederek konuyu şöyle yorumlar:

Buna rağmen can kayıplarının yanı sıra sosyal ve ekonomik yapı da etkilendi. Mali yetersizlikle birlikte personel, ilaç, makine ve teçhizat gibi birçok vasıtadan yoksun olan vilayet idarecileri, koleranın bitirilmesi noktasında sıkıntı yaşadı. İnsanlar altyapı eksikliğinden kaynaklı olarak sağlık hizmetinden çoğu yerde mahrum kaldı (Aktaş, 2015: 244).

**1908-1910 TARİHLERİ ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE
MEYDANA GELEN KOLERA HAKKINDA ÖNEMLİ BİR KAYNAK**

Osmanlı Devleti'nde çeşitli dönemlerde ortaya çıkan kolera, 1908-1910 yılları arasında da etkili bir şekilde hissedilmiştir. Kolera ile mücadele 1912 tarihine kadar devam etmiş, sosyal ve ekonomik yapıda bundan etkilenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde 1908-1910 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen kolera hakkında oldukça önemli bilgiler veren bir kaynak (Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye, 1328) tanıtılacaktır. Bu kaynak önce ana hatları ile takdim edilecek sonrasında ise genel bir değerlendirme yapılacaktır. Söz konusu kaynağın kapak sayfası aşağıda aynen verilmiştir.

UMUR-I TIBBİYE-İ MÜLKİYE-İ ve SİHHİYE-İ UMUMİYE

*Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye ile Ana Merbut
Müessesat-ı Fenniye ve Sıhhiyenin İcraat ve Mesaisi*

Ve

*1326-1327 Senelerinde Memalik-i Osmaniye'de Zuhur Eden Koleraya
Dair Malumat-ı İhsaiyyet*

Ve

Bu Babda İttihaz Olunan Tedabir

Selanik Matbaası

Der-saadet

1328

Kapak sayfasında verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere söz konusu eser H.1328 (1910-1911) tarihinde İstanbul'da yayınlanmıştır. H.1326 (1908-1909)- H.1327 (1909-1910) tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde görülen koleraya dair istatistiki bilgiler ve bu konuda alınan tedbirler, Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye tarafından kitaplaştırılmıştır. Eserin fihrist bölümü bir nevi içindekiler kısmını oluşturduğundan aşağıda verilmiştir.

Osmanlı Devletinde 1910 Tarihinde Meydana Gelen Kolera Salgını Hakkında Önemli
bir Kaynak

Fihrist

Sahife Numarası

- 4 *Nezaret-i Umûr Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i ‘Umûmiye*
- 5 *Meclis-i Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i ‘Umûmiyenin veza’ifi ve Encümenleri*
- 7 *Meclis-i Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i ‘Umûmiye Takriratından*
- 10 *Sıhhiye Müfettişlerine ve İtba-yı Belediye vazifeye-i Meclis*
- 13 *Mebûsan-ı Kirâme Takdim Kılınan Layiha*
- 18 *Firengi Hakkında*
- 23 *Teşkil-i Vilayet Kanununa Merbût Vilayet-i Teşkilat-ı Sıhhiyesi*
- 29 *Belediye ve Sıhhiye Müfettişlerinin Maâsının Tezyîdi Hakkında*
- 32 *Sanayi Konyakların sıhhi olup-olmadığı hakkında Meclis Kararı*
- 33 *Sakkarin Hakkında Meclis Kararı*
- 35 *Sokakların Deniz suyuyla İskası Hakkında Meclis kararı*
- 38 *Çiçek Hastalığına Karşı Lazım gelen Tedâbir-i Sıhhiye*
- 40 *Siyah ve Beyaz Bubir Hakkında Meclis Kararı*
- 41 *Sıhhiye Müfettişlerinin Maâsatı hakkında Dahiliye Nezaretine Meclis Kararı*
- 43 *Belediye görevlileri Hakkında*
- 45 *Sıhhiye -ı Umûmiyenin Muhâfazası İçün Dahiliye Nezâretine Meclis Kararı*
- 48 *Sıhhiye Plânların kabul ve Lüzûmuna Da’ir Meclis Kararı*
- 49 *Sıhhiye Müfettişlerine ve Merkez-i Vilayete Yazılan Mukarreratdan*
- 51 *Kolera Hakkında Dâhiliye Nezaretine yazılan Tezkire*
- 56 *Vilayet-i Osmaniye Sıhhi Laboratuvarlar Te’sisi hakkında yazılan Karar*
- 57 *Memleketimizde Satılan Bi’l-cümle Meşrubatın Hileli Olduğuna Da’ir*
- 61 *1326 Senesi Kolera İstilâsının Memalik-i Osmaniye’de Yayılması Hakkında*
- 66 *Anadolu Vilayetleri (Erzurum Vilayeti Kolerası)*
- 68 *Trabzon Vilayeti Kolerası*
- 70 *Aydın Vilayeti Kolerası*
- 73 *Bolu Mutasarrıflığı (Zonguldak, Devrik) Kolerası*
- 75 *Kastamonu Vilayeti Kolerası*
- 77 *Sivas Vilayeti Kolerası*
- 78 *Karesi Sancağı Kolerası*
- 80 *Diyarbakir Vilayeti Kolerası*
- 82 *Konya Vilayeti Kolerası*
- 84 *Canik Sancağı Kolerası*
- 86 *Hüdevandigar Vilayeti Kolerası*

- 88 *İnegöl Vilayeti Kolerası*
90 *İzmit Sancağı Kolerası*
91 *Ma'mûretü'l-aziz Vilayeti Kolerası*
92 *Ankara Vilayeti Kolerası*
93 *Kal'a-i Sultaniye ve Van Vilayeti Kolerası*
94 *Rum İli Vilayetleri Kolerası (Edirne Vilayeti, Kırkkilise Sancağı)*
95 *Manika-i Kebir Karyesi*
103 *Selanik Vilayeti Kolerası*
104 *Çatalca Livası Kolerası*
106 *Manastır Vilayeti Kolerası*
107 *Trablusgarb Vilayeti Kolerası*
108 *Bağdad Vilayeti Kolerası*
109 *Basra Musul Vilayetleri Kolerası*
110 *Hicaz Vilayeti Kolerası*
115 *Suriye ve Beyrut Vilayetleri Kolerası*
117 *İstanbul Vilayeti Kolerası*
121 *İstanbul'da Başlıca Kolera Mintıkları*
127 *1326 Senesinde Koleradan Vefat Edenler ile Şifa bulanlarının sayısı*
Cetvel
129 *Tetkikat-ı Bakteriyolojiye*
131 *Bakteriyoloji hane-i Osmani Müdür-i Sanisi Mu'allim Rıf'at-ı Muhtar*
Bey'in Raporu
135 *Tedabir-i Sıhhiye-i Umumiye ve Vilayetlerde İtihâz Olunan Tedâbir*
137 *Dezenfeksiyon Nasıl İcra ediliyor*
144 *İstanbul'da ithâz Olunan Tedabir*
149 *Kolera Musârafi Olarak Zam olunan 52304878 Guruşdan Vukû Bulan*
Sarfıyat Cetveli
155 *Meclis-i Umûr Tıbbiyye -i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiyece Kolera*
Hakkında İthâz İdilmiş Bazı Mukarrerat ve Neşriyat-ı Sıhhiye
161 *Bakteriyoloji-hane-i 'Osmaniye'de 1326 Senesi Haziran İbtidasından 1*
327 Senesi Mayıs sonuna kadar İcra İdilen Mesâi Neticesi
170 *Tahlîl-i bakteriyoloji İcra İdilmesi Matlûb Olan Mahsûlat-ı Merziyenin*
Suret-i ahz ve İrsâli Hakkında Talimatnâme
173 *Hayvanatdan Ru'âm, Şarbon Vesa'ir-i İmrâzda Mahsûlat-ı Merziyenin*
Ahz ve İrsâli
179 *Tıp Fakültesi Fen Tedavi-i Tecrübe Muallimi Meclis-i Umur Sıhhiye*
İzâmından 'Âkil Muhtar Bey'in sular ve bi'l-hassa Terkos Suyu Hakkında
Mütâla'ası
185 *Üsküdar ve Kadıköy Cihetlerinde cari Elmalı Suyunun Tetkikat-ı*
Fenniyesi

Osmanlı Devletinde 1910 Tarihinde Meydana Gelen Kolera Salgını Hakkında Önemli
bir Kaynak

- 195 1327 Senesinde Memalik-i ‘Osmanide Zuhur İden Kolera
196 1327 Senesinde Trabzon ‘da Kolera
197 1327 Senesinde Samsun ‘da Kolera
198 1327 Senesinde Fatsa ‘da Kolera
198 1327 Senesinde Bolu Sancağında Kolera
202 1327 Senesinde Kütahya ‘da Kolera
205 1327 Senesinde Bursa ‘da Kolera
206 1327 Senesinde İzmit ‘te Kolera
207 1327 Senesinde Konya ‘da Kolera
213 1327 Senesinde Malatya ve Ma ‘müratü ‘l-aziz ‘de Kolera
217 1327 Senesinde Ankara Merkez Vilayetinde Kolera
221 1327 Senesinde Kala ‘-i Sultaniyye ‘de Zuhur Eden Kolera
223 1327 Senesinde Şam ve Mülhakatında Zuhur Eden Kolera
226 1327 Senesinde Bağdat ‘da Kolera
231 1327 Senesinde Edirne ‘de Kolera
233 1327 Senesinde Üsküp Vilayetinde Zuhur Eden Kolera
235 1327 Senesinde Kosova Vilayetinde Zuhur Eden Kolera
238 1327 Senesinde İşkodra Vilayetinde Zuhur Eden Kolera
239 1327 Senesinde Manastır Vilayetinde Zuhur Eden Kolera
242 1327 Senesinde Yanya Vilayetinde Zuhur Eden Kolera
243 1327 Senesinde Selanik Vilayetinde Zuhur Eden Kolera
246 1327 Senesinde İstanbul ‘da Zuhur Eden Kolera
253 Cerâyim-i Sıhhiye Kanunu
257 Gümrüklerce İcra İdilecek Mu‘âyene-i Sıhhiyeye Da ‘ir Nizamname
264 Umur-ı Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiye Kimya-hanesi
266 Umûm-ı Vilayet ve Mutasarrıflıklar ve Ka ‘imakamlıklarından Getirilen
ve Kimyahanede Tahlili İcra Olunan Yağ Numunelerinin Tahlili Netayici
Cetveli
271 İstanbul ‘un Süt ve Su ve Ekmekleri hakkında Kimyahanenin tahlil
Netayici
272 Vilayet-i ‘Osmaniye ‘nin Buğdayları Hakkında Kimyahanenin Tahlili
275 Eczâcılar Tarafından İmâl edilen Müstahzirât-ı İспенçeyare ‘nin
Kimyahanede tahlili ve izin verilen Eczaneler
276 Der-Saaâdet ‘de İçilen ve KimyahanedeTahlili yapılan Menbaa Sularının
Tahlil Cetveli
280 Kelb Tedavi-hanesinin İstatistiği
284 Hal-ı Hazırda Da ‘il-i kelb Tedâvi-hanesinde Tatbîk Olunan Usul
292 Aşıların Sur-ı Keyfiyet ve İstahzâriyesi hakkında Rifat Hüsameddin
Bey ‘in Makalesi

- 298 *Morg Müessesesinin İstatistiği*
301 *Meclis-i Umûr Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiyeye Devâ'ir-i Âliyye*
304 *Vilayet-i Osmaniye'nin Hasta-haneleri*
337 *Da'ire-i Umûr Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiye ve Ona Merbûut Mü'essesat-ı Fenniye ve Vilayet-i Osmaniye'nin Doktor ve Eczacı ve Me'mûrları*
381 *Umûr-ı Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiyenin 1326 Senesi Masraf listesi*
382 *Umûr-ı Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiyenin 1327 Senesi Masraf listesi*
384 *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyyenin Aşı Tasdik-namesi Sureti*
385 *Da'ire-i Umûr Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiyeden Vilayet-i Osmaniye'ye Sevk Olunan Klor miktarları*
386 *Da'ire-i Umûr Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiyeden Ruhsatname Alan Osmanlı ve Ecnebi Doktor ve Eczacı ve Sünnetçi ve Dişçi ve Aşıcı ve Kırıkçılar ve Cerrahların toplam sayıları*
387 *Fihrist*
-

Eser Fihrist bölümü de dâhil olmak üzere 390 sayfadır. Fihristten de anlaşılacağı üzere, H.1326 (1908-1909)- H.1327 (1909-1910) tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde görülen koleraya dair önemli istatistiki bilgiler ve bu konuda alınan tedbirler eser içerisinde ayrıntılı olarak yer almaktadır.

Eserin giriş bölümünde Sıhhiye Nezareti'nin kuruluşu hakkında bilgi verilerek, bunun Tıbbiye Mektebi ile olan ilgisi ve bağılılığı açıklanmaktadır. Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye, 30 Mayıs 1907 tarihinde 13 üyeden meydana gelecek şekilde oluşturulmuştur. Bu üyeler 6 doktor hoca, 6 diğer hoca ve 1 eczacıdan oluşmakta olup, Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye'nin görevi ise sağlık ile ilgili bütün kanun ve nizamları çıkarmak, bunları uygulamak, sağlıkla ilgili tedbirler almak ve bunları denetlemektir (Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye, 1328: 1-5). Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye, sağlık işlerini daha iyi yürütmek üzere encümenlere ve şubelere ayrılmıştı. Bunların sayısı 6 olup, şunlardı 1-Sıhhiye encümeni, 2-Tababet-i adliye, 3-İdare ve intihab memurini, 4- Muayene ve raporları tedkik memurini, 5-Tedkik-i hüviyet ve imtihan memurini 6-Umur-ı ispençiyarya memurini.

Osmanlı Devletinde 1910 Tarihinde Meydana Gelen Kolera Salgını Hakkında Önemli bir Kaynak

Yine burada yer alan bilgilerde gerek bu şubelerin gerekse de Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Meclisi'nin bütün görevleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmakta ve bunların gelir kaynakları da belirtilmektedir (5-25).

Taşra ile ilgili olarak Vilayet Sıhhiye ve Kaza Sıhhiye Meclislerinin nasıl kurulacağı, kimlerden oluşacağı görevleri de ayrıntılı ortak açıklanmıştır (25-29). Ayrıca bunların maaşları konusunda da eser içerisinde bilgiler verilmiştir.

Sıhhiye Meclisinin, sakarının ülkeye girişi ve kullanılışı, İspirto yapımı ve Terkos Suyunun durumu hakkında verdiği kararlara da eserde yer verilmiştir (29-38). 1909 tarihinde görülen çiçek hastalığına karşı alınması gereken tedbirler ve bu konuda meclisin aldığı kararlara da eser içerisinde mevcuttur (40-41). Sıhhiye Nezareti'nin almış olduğu bazı kararlar ve sağlık konularının daha iyi yürütülmesi için Dâhiliye Nezareti ile yapılan yazışmalara da metin içerisinde yer verilmiştir (41-55).

Eserde ayrıca Osmanlı Devleti'nde Sıhhi laboratuvarların kurulması lüzumu ve buna bağlı olarak, memlekette satılan pek çok ürünün hileli olduğundan bahisle 13 Temmuz 1910 tarihinde her vilayette bir kimya laboratuvarı kurulmasına karar verildiğini bildiren karar suretine yer verilmiştir. Arkasından bu laboratuvarların görevleri ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır (55-59).

Eserin altmışıncı sayfasından başlayarak yüz yirmi yedinci sayfasına kadar H.1326 (1908-1909) tarihinde Osmanlı Devleti'nde görülen kolera hakkında bilgi verilmektedir. Burada yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre, kolera 1908 senesinde Osmanlı Devleti'ne Rusya'dan sirayet etmiş, "...İstanbul şehriyle beraber Anadolu ve Rumili'nin birtakım vilayetlerini ve Irak ile Hicaz kıtalarını ve Trablus-garb vilayetini dolaşarak bir hayli hasarata sebebiyet..." vermiştir (60). Yine burada yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre 1908 senesinde Osmanlı Devleti'nde sirayet eden kolera dört koldan ülke topraklarına yayılmıştır. "...Birincisi Rusya'dan Erzurum ve Trabzon vilayetleriyle doğrudan doğruya İstanbul'a intikal etti. İkincisi İran'dan Irak'a sirayet etti. Üçüncüsü İtalya'dan Trablus-garb vilayetine geçti. Dördüncüsü...Hicaz'da hac zamanında nümayan oldu..." Bununla birlikte hastalığın özellikle İstanbul, Trabzon ve Erzurum yoluyla yayıldığıнын altı çizilmiştir (61-62).

Yukarıda da belirtildiği üzere bundan sonraki sayfalarda koleranın H.1326 (1908-1909) tarihinde bütün Osmanlı ülkesinde nasıl yayıldığı, alınan tedbirler ve sonuçları istatistiki olarak verilmiştir. Anadolu Vilayetleri (Erzurum Vilayeti Kolerası), Trabzon Vilayeti Kolerası, Aydın Vilayeti Kolerası, Bolu Mutasarrıflığı (Zonguldak, Devrik) Kolerası, Kastamonu Vilayeti Kolerası, Sivas

Vilayeti Kolerası, Karesi Sancağı Kolerası, Diyarbekir Vilayeti Kolerası, Konya Vilayeti Kolerası, Canik Sancağı Kolerası, Hüdevandigar Vilayeti Kolerası, İnegöl Vilayeti Kolerası, İzmit Sancağı, Kolerası, Ma'mûretü'l-aziz Vilayeti Kolerası, Ankara Vilayeti Kolerası, Kal'a-i Sultaniye ve Van Vilayeti Kolerası, Rum İli Vilayetleri Kolerası (Edirne Vilayeti, Kırkkilise Sancağı), Selanik Vilayeti Kolerası, Çatalca Livası Kolerası, Manastır Vilayeti Kolerası, Trablusgarb Vilayeti Kolerası, Bağdad Vilayeti Kolerası, Basra-Musul Vilayetleri Kolerası, Hicaz Vilayeti Kolerası, Suriye ve Beyrut Vilayetleri Kolerası, İstanbul Vilayeti Kolerası. İstanbul'da başlıca kolera mıntıkları verilmiş ve buna 1326 senesinde koleradan vefat edenler ile şifa bulanlarının sayısı cetvel olarak eklenmiştir (62-127). Vilayet merkezleri ile ilgili bilgilere bakıldığında sadece vilayet merkezleri değil, vilayete bağlı bulunan bütün kazalar hatta kolera varsa köyler hakkında da bilgi verildiği görülmektedir. Kolera nerede ve nasıl yayılmış, ayrıntılı olarak anlatılmış ve arkasından salgına karşı alınan tedbirler ve bunların sonuçları hakkında bilgi verilmiştir.

Sağlık konusunda önemli konulara da eser de yer verildiği görülmektedir. Örneğin, "Tedabir-i Sıhhiye-i Umumiye ve Vilayetlerde İtihâz Olunan Tedâbir"; "Dezenfeksiyon Nasıl İcra ediliyor ve İstanbul'da itihâz Olunan Tedabir Konuları", buna örnek verilebilir (135-144). Bu dönemde alınan tedbirler oldukça dikkat çekicidir. Temizliğin tarihin her döneminde büyük öneme sahip olduğu ve günümüzdeki pandemi hadisesi ile mukayesesini açısından 1908-1910 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde alınan tedbirlere bakmak yerinde olacaktır. Eser içerisinde konu şöyle anlatılmıştır:

"...1. Temizlik koleraya karşı ilk büyük bir tedbirdir. 2. Ellerinizi sık sık sıcak su ile iyice ve bolca yıkayınız. Sonra da mümkün ise esperta, limonsuyu, sirke ile temizleyiniz. 3. Ellerinizi yıkamadan hiçbir şeyi yemeyiniz ve parmaklarınızı, ağzınıza götürmeyiniz. 4. İçeceğiniz ve ağzınızı çalkalayacağınız suyu, mümkünse bir kapta kaynatınız...5. Yiyecek ve içeceklerinizi pişirmeden, kaynatmadan asla yemeyiniz, içmeyiniz. 6. Yemek kaplarını kaynar su ile temizleyip çalkalayınız. 7. Aşırı yemeyiniz, abur cubur yemeyiniz, vaktiyle yatıp kalkınız. 8. Yiyecek ve içeceklerinizi sineklerden sakıyınız. 9. Kunduralarınızı ve üzerinize giyindikten sonra paltoyu kapı yanında bırakınız, bunlarla yukarılara kadar çıkmayınız. 10. Kalabalık yerlere gitmekten ve yolda birbirinize sürünmekten çekininiz. 11. Abdesthanelere kireç kaymağı (yüzde beş) veya kuz taşı (yüzde beş) suyu veyahut katran atmak gayet faydalıdır. Abdesthaneden çıkıldığında ellerinizi sabunla yıkayın temizleyiniz. 12. Koleraya biri tutulunca der- 'akeb hükümete haber vermek en büyük insanlık ve vatanperverliktir. Çünkü hem hasta tedavi olunur, hem de bu sayede hastalığın başkalarına bulaşması önlenir..."(159).

Osmanlı Devletinde 1910 Tarihinde Meydana Gelen Kolera Salgını Hakkında Önemli bir Kaynak

Eserin 170-194 sayfaları arasında; Tahlîl-i bakteriyoloji İcra idilmesi matlûb olan mahsûlat-ı merziyenin suret-i ahz ve irsâli hakkında talimatnâme-Hayvanatdan ru'âm, şarbon vesa'ir-i imrâzda mahsûlat-ı merziyenin ahzı - Tıp Fakültesi Fen Tedavi-i Tecrübe Muallimi Meclis-i Umur Sıhhiye İzâmından Âkil Muhtar Bey'in sular ve bi'l-hassa Terkos Suyu hakkında Mütâla'ası ve Üsküdar ve Kadıköy Cihetlerinde cari Elmalı suyunun Tetkikat-ı Fenniyesi gibi konulara yer verilmiştir (170-194).

H.1327 (1909-1910) tarihinde Osmanlı Devleti'nde görülen kolera daha önceki kolera salgınlarında olduğu gibi Rusya yoluyla Trabzon taraflarına sirayet etmişti. Ancak bu sefer kolera ilk önce Trabzon'da değil 9 Mayıs 1910'da Samsun'da görülmüştür (195). Bu tarihten başlayarak 1910 senesinin sonuna kadar bütün Osmanlı topraklarına yayılmıştır. Eserin 195-252 sayfaları arasında koleranın yayılmış olduğu yerler ve alınan tedbirler ve koleranın sebep olduğu durum anlatılmaktadır. 1910 tarihinde Trabzon'da, Samsun'da, Fatsa'da, Bolu Sancağı'nda, Kütahya'da, Bursa'da, Konya'da, Malatya ve Ma'mûratü'l-aziz'de, Ankara Merkez Vilayetinde, Kala'-i Sultaniyye'de, Şam ve çevresinde, Bağdat'ta, Edirne'de, Üsküp Vilayetinde, Kosova Vilayetinde, İşkodra Vilayetinde, Manastır Vilayetinde, Yanya Vilayetinde, Selanik Vilayetinde ve en son olarak da İstanbul'da zuhur eden Kolera bütün ayrıntıları ile istatistiki olarak verilmiştir (195-252). Hastalığın kaç kişiye bulaştığı, kaç kişinin vefat ettiği ayrıntılı olarak bulunmaktadır. Yine burada verilen bilgilerden anlaşıldığına göre koleranın İç Anadolu Bölgesi (Konya, Kayseri, Ankara, Sivas) başta olmak üzere Malatya, Harput ve Diyarbakır bölgesinde yayılması Haziran-Temmuz-Ağustos 1910 tarihlerindedir. Yine bu bölümlerde verilen bilgilerde dikkat çeken bir başka ayrıntı ise gerek koleraya yakalanan kişilerin ve gerekse koleradan dolayı vefat eden kişilerin Müslim ve gayr-i Müslüm olarak da kayıtlarının ayrıntılı olarak verilmesidir. Bütün kazalar ve merkezler için verilmese de bazı yerler için verilen bilgilerde kolera hastalığının yayılmasının kadın ve erkek olarak da ayrımı yapılmış ve aynı zamanda yaş guruplarına göre de istatistikler oluşturulmuştur. Mesela Şam ve çevresine ait verilen bilgilerde hastalığın yaş guruplarına göre ayrımı yapılmış ve listesi verilmiştir. Yine Şam için verilen bu listelerde hastalığa yakalananlar yaptıkları işlere göre de tasnife tabii tutulmuşlardır. Şam için burada verilmesi gereken bir başka ilginç kayıt da 1910 veba salgınının, Ankara'dan Hac için gelen bir kafilenden buraya yani Şam'a yayıldığı bilgisidir (224).

11 Temmuz 1884 (17 Ramazan 1301) tarihinde yayımlanan ve 17 maddeden oluşan Cerâyim-i Sıhhiye Kanunu bu eserde yer alan önemli bir kanundur (253-257). 1 Ağustos 1905 tarihinde kabul edilen ve toplam 27

maddeden oluşan Gümrüklerce İcra edilecek Muâyene-i Sıhhiyeye Da'ir Nizamname'ye de bu eser de yer verilmiştir (257-262).

Osmanlı Devleti'nde kurulan Umur-ı Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiye Kimya-hanesi ve burada çeşitli yerlerden getirilen yağ numunelerinin yapılan tahlil sonuçları eserde istatistiki olarak yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin pek çok kazasından tereyağı getirilmek suretiyle burada tahlili yapılmıştır. Tahlil sonuçlarının dikkati çeken en önemli noktası, memleketin neresinden gelmiş olur ise olsun bütün tereyağlarının saf tereyağı olduğunun tescil edilmesidir (267- 271). Yine kimyahane'de İstanbul'daki süt, su ve ekmekler hakkında yapılan tahmil sonuçlarına da yer verilmiştir (271-272).

Vilayet-i Osmaniye'nin buğdayları hakkında kimyahanenin tahlili yine önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Zira Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu bölgelerdeki bütün kazalardan getirilen buğdayların tahlilleri de burada yapılmıştır (272-274).

Eczâcılar tarafından imâl edilen müstahzirât-ı ispençeyare'nin Kimyahanede tahlili ve izin verilen eczanelerin listesine de yer verilmiştir (272-274). Bu listede sadece İstanbul'daki değıl ülkenin çeşitli şehirlerindeki eczaneler de bulunmaktadır.

İstanbul'da içilen ve Kimyahanede tahlili yapılan membaa sularının tahlil cetveline de yer verilmiştir (275-280). Bu cetvelden o dönemde İstanbul'daki kaynak sularını şöyle listelemek mümkündür. Taş Delen suyu, Kara Kulak suyu, Kayış Dağı suyu, Közpe suyu, Hünkâr suyu, Çamlıca Suyu, Kanlıkavak suyu, Kağıdhane membaa suyu, Çırçır suyu, Kadıköy-Üsküdar Kumpanya suyu, Terkos Kumpanya suyu.

Eserde yer alan Kelb Tedavi-hanesinin istatistiğı ve hal-ı hazırda bu tedâvi-hanede tatbik olunan usul hakkında verilen bilgilerden; 1902-1909 tarihleri arasında çeşitli hayvanlar (büyük bir bölümü köpek olmak üzere (684) diğér hayvanlar (çakal, kedi, kurt, fare, at, beygir) da vardır) tarafından ısırılan 748 hasta burada Pastör usulüne göre tedavi görmüşlerdir. Bu hastaların Osmanlı Devleti'nin farklı şehirlerinden geldikleri görölmektedir. En fazla ısırılma vakasının Aydın vilayetinde olduğú görölmektedir. Bu hastalardan 727 kişı iyileşmiş, 10 kişı farklı sebeplerle 11 kişı de kuduzdan vefat etmiştir. Kuduzdan vefat edenlerin aşı için çok geç geldiğı görölmektedir (280-290).

Eserde Vilayet-i Osmaniye'nin Hastanelerine de yer verilmiştir (304-337). Osmanlı genelinde bulunan bütün hastanelerin istatistiki bilgilerini bulmak mümkündür. Osmanlı genelindeki bütün kaza ve şehirlerde bulunan hastaneler, yatak sayıları, doktor ve diğér görevli sayıları, binalarının durumları, gelir

Osmanlı Devletinde 1910 Tarihinde Meydana Gelen Kolera Salgını Hakkında Önemli bir Kaynak

kaynakları ve daha ne kadar yatak ilave edilebileceği gibi pek çok bilgi buraya kaydedilmiştir. Osmanlı genelinde dikkat çeken bir husus hastanelerdeki doktor ve diğer sağlık görevlileri sayısının yetersiz olmasıdır. Bir diğer husus da hastanelerin genelde Gureba Hastanesi olarak adlandırılmaları ve belediyeye bağlı olmalarıdır. Bu arada azınlıkların kendi özel hastanelerinin olduğu da dikkat çekmektedir. Ayrıca bu dönemde Osmanlı Devleti'nde misyonerlik yapan çeşitli milletlere ait kişilerin de birkaç özel hastanesinin olduğu görülmektedir. Askeri hastaneler genelde ordunun bulunduğu kışla içerisinde konumlandırılmışlardır. Bu arada hastanelerin bazı konularda özel olduklarını da kaydetmek gerekir. Mesela Frengi hastanesi, Cüzzam hastanesi gibi hastaneler olup, bunlar sadece bu konularda hizmet vermektedirler (334-337). O dönemin şartlarına bakılacak olursa, hastanelerin bütün Osmanlı Devleti'nde oldukça yaygın olduğu ve hatta bütün kazalarda küçük de olsa bir hastane bulunduğunu söylemek mümkündür.

Eserin 338. sayfasından başlayarak sağlık teşkilatı hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler Sağlık Meclisi'nin üyelerinden başlayarak, İstanbul'daki sağlık konusunda görev yapan en baştaki görevliden odacıya kadar sıralanmaktadır. Daha sonra taşra teşkilatlarında yani kazalarda görev yapanlar vilayet vilayet kayıt edilmişlerdir. Yani sonuç olarak, Osmanlı Devleti'ndeki *Da'ire-i Umûr Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiye ve Ona Merbût Mü'essesat-ı Fenniye ve Vilayet-i Osmaniye'nin Doktor ve Eczacı ve Me'mûrları* "nın tamamı tek tek kayıt edilmiştir (337-382).

Eserin son bölümlerinde Umûr-ı Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiyenin 1326 ve 1327 seneleri masraf listesi verilmiştir (382-384). Arkasından Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin Aşı Tasdik-namesi Sureti, vilayetlere gönderilen klor miktarları ve ruhsatname alan Osmanlı ve Ecnebi doktor ve eczacı ve sünnetçi ve dişçi ve aşıcı ve kırıkçılar ile cerrahların toplam sayıları verilerek, eser tamamlanmıştır (384-386). En sonda ise Fihrist bulunmaktadır.

SONUÇ

Bu incelemede eser hakkında verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, H.1328 (1910-1911) tarihinde İstanbul'da yayımlanan ve 1908-1910 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde görülen koleraya dair istatistiki bilgileri ihtiva eden eser, Osmanlı sağlık tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Fihrist hariç 386 sayfadan oluşan ve toplamda 390 sayfa olan bu eser, çalışma içerisinde özet olarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Bundan amaç özellikle günümüzde dünyanın bir numaralı meselesi olan salgın hastalıkların tarihi dönemler içerisindeki durumunu

anlatan bu eserin araştırmacılar tarafından tanınmasını ve bir kaynak olarak kullanılmasını sağlamaktır. O dönemin şartları içerisinde 1908-1910 tarihleri arasındaki kolera salgınının, Osmanlı Devleti'ndeki yayılımını her yönüyle ele alan bu eser, aynı zamanda o dönemin sağlık teşkilatı ile ilgili de oldukça önemli bilgileri içermektedir. Bugüne kadar birkaç makalede kısa alıntılar yapılmak suretiyle istifade edilen bu kaynak eser, yeterince kıymetini bulamamıştır. Oysaki eserde yer alan bilgilerin geçerliliğini, Osmanlı arşivindeki belgelerle de doğrulamak mümkündür. Hal böyle iken bu esere şimdiye kadar yapılan araştırmalarda yeterince yer verilmemesi büyük bir eksiklik olarak düşünülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Umur-ı Tıbbiye-İ Mülkiye Ve Sıhhiye-İ Umumiye. (1328). *1326 ve 1327 Senelerinde Memalik-i Osmaniye'de Zuhur Eden Koleraya Dair Malumat-ı İhsaiyyet ve Bu Babda İttihaz Olunan Tedabir*, Selanik Matbaası, Der-saadet.
- Ahmed Cevdet Paşa. (1994). *Tarih-i Cevdet/Osmanlı Tarihi*. (Cilt 6) (Dündar Çevik, Çev.). Üçdal Neşriyat. (Orijinal eserin yayın tarihi 1869).
- Aktaş, E. (2015). Erzurum Vilayetinde 1910 kolera salgını ve etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 244-253.
- Arık, F. Ş. (1991). Selçuklular zamanında anadolu'da veba salgınları. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 15(26), 27-57.
- Ayar, M. (2010). Osmanlı'nın Rumeli topraklarında 1892-1895 kolera salgını. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (17), 19-28.
- Ayar, M. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892–1895)*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat araştırmaları enstitüsü.
- Ayar, M. (2007). *Osmanlı devletinde kolera: İstanbul örneği (1892–1895)*. Kitabevi Yayınları.
- Gül, A. (2009). XIX. Yüzyılda Erzincan kazasında salgın hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (41), 239-270.
- Günay, V. (2006). Batı Anadolu'da Ayanlık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancılı Veli. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21(2), 93-118.

Osmanlı Devletinde 1910 Tarihinde Meydana Gelen Kolera Salgını Hakkında Önemli
bir Kaynak

- Panzac, D. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda Veba:1700-1850*. (Serap Yılmaz, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1985).
- Sarıyıldız, G. (1996). *Hicaz karantina teşkilatı (1865-1914)*. TTK Yayınları
- Sarıyıldız, G. (2001). Karantina. *TDV islam ansiklopedisi* içinde (24, 463-465). TDV yayını.
- Sarıyıldız, G. (2002). XIX. Yüzyılda Osmanlı imparatorluğunda kolera salgını. *Tarih boyunca anadolu'da doğal âfetler ve deprem semineri (22-23 Mayıs 2000) Bildiriler* içinde (309-319). İÜEF Tarih Araştırma merkezi yayını.
- Sarıköse, B. (2008). XIX. Yüzyılda konya ve çevresinde kolera salgınları. *I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi 20-24 Mayıs 2008 Bildiri Kitabı*, içinde (1229-1240) (Cilt II). Türk Tıp Tarihi Kurumu.
- Sarıköse, S. T. (2013). *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler Ve Salgın Hastalıklar*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Unat, E. K. (1995). Osmanlı imparatorluğunda 1910-1913 yıllarındaki kolera salgınları ve bunlarla ilgili olaylar. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* (1), 55-65.
- Yılmaz, Ö. (2017). 1847-1848 Kolera salgını ve Osmanlı coğrafyasındaki etkileri. *Avrasya incelemeleri dergisi*, 6 (1), 23-55.
- Yılmazçelik, İ. (1995). *XIX. Yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır, 1790-1840*. TTK. Yayınları.
- Yılmazçelik, İ. (2002). XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Meydana Gelen Tabii Afetler. *XIV. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt, 1. Kısım*, içinde (665-693). TTK Yayınları.